

संक्षिप्त
नेपाल भाषा व्याकरण

६

जयानवहादुर नेवा

रवि शाक्य
इखाँ, यल

संक्षिप्त नेपाल भाषा व्याकरण

पुस्तक पाइने ठेगाना:—
मानन्ददास सुगतदास (रजिष्टर्ड)
६०३, असन टोल,
पोष्ट बाक्स नं० १०३;
काठमाडौं—११, (नेपाल)

लेखक—
ज्यानबहादुर नेवा

द्वितीय संस्करण १००० प्रतिलिपि

मु. १५०

नेपाल सं. १०८१
विक्रम सं. २०१४

प्रकाशकः— लेखक स्वयं

सर्वाधिकार लेखकयाके सुरक्षित

मुद्रकः—

हिमालय प्रेस, भूवहाल टोली,
सिन्धुली कान्तिपुर नेपाल ।

विषय सूची

क्र.मल्या	विषय	पौल्या
१	व्याकरणया परिभाषा	१
२-३	आखःया परिभाषा	१
४	स्वरया आखः	१
५	व्यञ्जनया आखः	२
६-७	अनुस्वार व अर्धानुस्वार	२
८	व्यञ्जन नाप च्वनीगु स्वरया रूप	२-३
९	वर्ण विभाग	३
१०	उच्चारण	३
११-१२	चिना आखः	३-४
१३	ह्रस्व-दीर्घ	४
१४	स्वर-सन्धि	४-५
१५	नाँः (संज्ञा)	६-७
१६	सर्व नाम	७
१७-२०	लिङ्ग	७-१०
२१-२२	वचन	१०-१२
२३	पुरुष	१२
२४-२६	क्रिया	१२-१४
२७-३६	कारक व्याख्या	१४-१७
३७-५४	कारकया रूप	१८-२७
५५	विशेषण	२७-२८
५६-५९	काल	२८-३२
६०-६८	ची	३२-३५
६९-७५	विविध	३५-४०

भूमिका

नेपाल भाषाय् व्याकरणत मदुगु मखु । श्री शुक्रराज शास्त्रिजु गुह्यदेशया निम्ति शहीद जुयावन । वेकःया पाण्डित्य पूर्ण वृहतगु 'नेपाल भाषा व्याकरण' नं दु । उकियागु हे जि विशेष सहायता कयागु खः । परन्तु वेकः नेवा जुयानं मचांनिसें विदेशे लागुलिं मातृ भाषाया ज्ञान अधुरा जुया व्याकरणे नं पावन । उकिया अतिरिक्त श्री लोकमानजु यागु व श्री पुष्परत्न 'सागर' जुया व्याकरणत नं दु । चिचीचा धंगुजा श्री आदिवञ्ज धारूवाजु सहित तःहसिगु हे दु । अथे नं जि ध्व व्याकरण पिकया । ध्वया आकार तःहं मजुसां अति चीन्हं नं मजू । शुकी संक्षिप्त रूपं माःगु अङ्ग फुक्क दु ।

ध्व व्याकरण श्री आदिवञ्ज धारूवाजु, श्री सत्य मोहन जोशिजु, स्वर्गीय श्री हृदयचन्द्र प्रधानजु, श्री रत्नध्वज जोशिजु, श्री हेमलाल जोशिजु, श्री वैद्य पन्ना प्रसाद जोशिजु व श्री तीर्थलाल नःघ भनीजु आदि महानु भाव पिनि सस्वया थः थःगु सुभाष व प्रकाशन याय्त प्रोत्साहन बिया दीगु दु । उकि लेखक वेकःपिनि ऋणि खः ।

नेपाल भाषाया पुलांगु साहित्य स्वस्थानि व्रतकथा आदि सफूत खः । उजोगु पुलांगु सफूत भाषा भाषि न्याह सिनं हंका तररं ब्वनेफु । उकी विसर्ग तना ह्रस्व या दीर्घ याय्-मागु आवश्यकता नं मदु । आधुनिक साहित्य त ब्वने उलि अःपु मजू । भाषा भाषि जूसानं अभ्यास मदय्कं ब्वने तस्सकं थाकु । उकि च्वेगु यात पुलांगु रूपहे ज्वने माली तिनि धयागु हापा जिगु विचार खः । परंतु हापाया खंहायगु भाषा नं व च्वेगु भाषा नाप आपा पाःगु खै मखु । आःयात

(ख)

व पुलंगु सफूया भाषा नाप खँ ह्याय्गु भाषाया रूप आपालं पाय् धुंकल । उकिं आःयात च्वेगु पुलंगु रूप ज्वना च्वने ज्याझिनी थें मचों । च्वेगु नं खँ ह्याय्गु नाप आपाः मपाकुसे च्वनेनं ज्याझिक बांलाकावं येके माःगु दु । अथे जुया वया च्वंगु नं दु । ८ दँ १० दँ थुखे आपालं छिना वे धुंकुगु नं दु ।

अथे नं च्वेगु या पुलंगु रूप नं सीकेगु आपालं आवश्यकता दु । व सीके थाकु नं मजू । पुलंगु रूपया कारक विभक्ति थथे खः । व्यक्ति वाचक 'राम' शब्द याः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	राम, रामनं	रामपनि, रामपनिसेनं
कर्म	रामयात	रामपनिसत, रामपनिस्त
करण	रामनं	रामपनिसेनं
सम्प्रदान	रामयात	रामपनिसत, रामपनिस्त
अपादान	रामयाकेसं	रामपनिस याकेसं
सम्बन्ध	रामथा	रामपनिसया
अधिकरण	रामयाकेस	रामपनिस याकेस
सम्बोधन	हे राम !	हे रामपनिस !

न्हूगु रूपया 'मचातसें कथिं सिमाय् दाया सिमाहः हाय्का दुगुतेत नकल' या पुलंगु रूप 'मचा पनिसेनं कथिं सिमास दाया व सिमाहल हाय्काव दुगु पनिस्त नकल' ज्वी ।

न्हूगु रूपे 'व' या व्यवहार खय् भाषाय् 'र' समान जूमां पुलंगु रूपे अथे मखु । पुलंगुली अन्त्यया वाक्य तोता फुक्क क्रियाय् अभिन्न रूपं 'व' च्वनी । च्वे गथे सिमास दाया व, सिमाहल हाय्काव जूगु खः ।

न्हूगु नियमे 'छे' शब्दया सप्तमि विभक्ती लाइ बले नं
 'छे' हे ज्वी । केवल उच्चारणे जक पाना विशेष दीघ
 उच्चारण ज्वी । च्वेत छीं मजू । उकिं इजोथाय् पुलांगु नियम
 'छेस' याय्गु बाला । अथे हे मेमेथाय् नं आपालं काय् छीं ।

संक्षिप्त नेपाल भाषा व्याकरणा

व्याकरण ।

- (१) व्याकरण धयागु भाषा शुद्ध याना ल्हाय्गु व च्चेगुया निम्ति माःगु खः । भाषा वाक्यं, वाक्य शब्दं तथा शब्द आखलं वैगु खः ।

आखः ।

- (२) म्हुतुं पिहाँवैगु शब्दया चीँ दय्का लिपिबद्ध याय्गु चीँयात आखः धाई ।
- (३) आखः निता प्रकारया दु । छता स्वयं उच्चारण ज्वीगु स्वर धयागु व मेगु स्वरया ग्वाहालि मकासें स्वयं उच्चारण ज्वी मफुगु व्यञ्जन धयागु ।

स्वर ।

- (४) अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ ओ औ अं अः ।
थुपिं स्वयं उच्चारण ज्वीगु स्वर वर्ण खः ।
{ थुकी अं व अः व्यञ्जन मिश्रित स्वर खः ।
स्वयादिसँ नियम (६) }

व्यञ्जन ।

- (५) क् ख् ग् घ् ङ् च् छ् ज् झ् ब् ढ् ट् ठ् ड् ढ् ण्
त् थ् द् ध् न् प् फ् ब् भ् म् य् र् ल् व् श् ष्
स् ह् क्ष् त्र् ज्ञ् । थुपिं स्वरया ग्वाहालि मकासं उच्चारण
ज्वी मफुगु व्यञ्जन वर्ण खः ।
- (६) अनुस्वार (') व विसर्ग (:) व्यञ्जन मिश्रित स्वर
खः । थुमिगु उच्चारण क्रमसः ङ् ब् ण् न् म् व ह्
थे ज्वी । यथा:- शंख (शङ्ख), पंच (पञ्च) कंठ
(कण्ठ), संसार (सन्सार), चंघा (चम्पा) व नमः
(नमह्) इत्यादि । परंतु च्च भाषाय् विसर्ग (:) या
उच्चारण आपाः थासे ह्रस्वया दीर्घ ज्वी । यथा :- थ गु
ज्या सिधेका तय्मा, खःगु खँ लहाय्माः इत्यादि । थन
थः तथा खः या उच्चारण थ तथा ख या दीर्घजू
वन । कारण थः व खः थव व खव या व लोप
जुया विसर्ग चों वंगु रूपान्तर खः ।
- (७) अर्धानुस्वार अर्थात् अनुनासिक (¨) या उच्चारण हासँ
थवका ह्रस्व जक ज्वी । यथा:- कँ छपाञ्, जँ स्या
व सँ छपु इत्यादि । परंतु दीर्घाक्षरे च्वन धाःसा दीर्घ
हे उच्चारण ज्वी । यथा:- काँ यात मिखाः द्योयात
स्वाँ इत्यादि ।

व्यञ्जम नाप च्वनीगु स्वरया रूप

- (८) अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ
। ि िी ु ू ॄ ॥

ओ औ अं अः

० १ ' : । शुगु रूपं व्यञ्जन नाप स्वर
च्वना जक व्यञ्जनया उच्चारण ज्वी । यथा :- क्+अ
=क, क्+आ=का इत्यादि ।

वर्ण विभाग ।

- (६) १) क वर्ग- क ख ग घ ङ ।
२) च वर्ग- च छ ज झ ञ ।
३) ट वर्ग- ट ठ ड ढ ण ।
४) त वर्ग- त थ द ध न ।
५) प वर्ग- प फ ब भ म ।
६) अन्तस्थ- य र ल व ।
६) उष्म- श ष स ह ।
८) संयुक्त- क्ष त्र ज्ञ ।

उच्चारण ।

- (१०) 'ट' वर्गया ट ठ ड ढ ण शुपिं मेँ चात्वीका ज्वी ।
'ट' वर्गया आखः त व उष्मया ष यात मूर्धन्य धाई ।
'त' वर्गया त थ द ध न या उच्चारण मेँ वांथीका
ज्वी । शुमित दन्त्य धाई । उष्मया स यात नं दन्त्य
धाई । श या उच्चारण थक्के मेँ थीका ज्वी । उकिं
श यात तालव्य धाई ।

चिना आखः ।

- (११) स्वर बाहेक छग्वलं अपो व्यञ्जन दुगु आखः यात
संयुक्त अर्थात् चिना आखः धाई । तदनुसार क्ष त्र ज्ञ

चिना आखः खः । थुपि क्+प्+अ=क्ष, त्+र्+अ=त्र व
ज्+व्+अ=ज्ञ जूगु खः ।

मेगु चिनाआखः ।

(१२) मेगु चिनाआखः तः-

क्+य्+अ = क्य

क्+य्+आ = क्या

क्+व्+अ = क्व

क्+व्+आ = का

क्+र्+अ = क्र

क्+र्+आ = का

क्+र = क्र

क्+ल = क्ल

इत्यादि इत्यादि ।

ह्रस्व दीर्घ ।

(१३) अ इ उ व ऋ अथवा थुमि पाखें उच्चारण ज्वीगु
व्यञ्जन त ह्रस्व तथा आ ई ऊ ए ऐ ओ औ अं व अः
अथवा थुमि पाखें उच्चारण ज्वीगु व्यञ्जन त दीर्घ ज्वी ।
यथाः- क कि कु व कृ ह्रस्व, का की कू कृ के कै
को कौ कं व कः दीर्घ इत्यादि इत्यादि ।

स्वर सन्धि ।

(१४) अ+अ = आ

यथा परम+अर्थ = परमार्थ ।

अ+आ = आ

" देव+आलय = देवालय ।

अ+इ = ए

" देव+इन्द्र = देवेन्द्र ।

अ+ई = ए

" गण+ईश = गणेश ।

अ+उ = ओ

" सूर्य+उदय = सूर्योदय ।

अ+ऋ = अर्	"	देव+ऋषि = देवर्षि ।
अ+ए = ऐ	"	मत+एकता = मतैक्यता ।
अ+ऐ = ऐ	"	मत+ऐक्य = मतैक्य ।
अ+ओ = औ	"	सुन्दर+ओदन = सुन्दरौदन ।
अ+औ = औ	"	परम+औषध = परमौषध ।
आ+अ = आ	"	विद्या+अर्थि = विद्यार्थि ।
आ+इ = ए	"	महा+इन्द्र = महेन्द्र ।
आ+ई = ए	"	महा+ईश = महेश ।
आ+उ = ओ	"	महा+उत्सव = महोत्सव ।
आ+ऊ = ओ	"	गङ्गा+ऊर्मि = गङ्गोर्मि ।
आ+ए = ऐ	"	तथा+एव = तथैव ।
आ+ऐ = ऐ	"	महा+ऐश्वर्य = महैश्वर्य ।
आ+ओ = औ	"	महा+औषधि = महौषधि ।
इ+अ = य	"	अति+अल्प = अत्यल्प ।
इ+या = या	"	इति+आदि = इत्यादि ।
इ+इ = ई	"	गिरि+इन्द्र = गिरीन्द्र ।
इ+ई = ई	"	क्षिति+ईश = क्षितीश ।
इ+उ = यु	"	प्रति+उपकार = प्रत्युपकार ।
इ+ए = ये	"	प्रति+एक = प्रत्येक ।
इ+ऐ = यै	"	जाति+ऐक्य = जात्यैक्य ।
उ+अ = व	"	सु+अल्प = स्वल्प ।
उ+आ = वा	"	सु+आगत = स्वागत ।
इत्यादि		इत्यादि ।

(शुर्षि संस्कृतया सन्धित खः । अथेनं श्व नेपाल भाषा यात नं माःगु व संस्कृत धयागु मंका भाषा जूगुलिं काय् माःगु खः ।)

नाँ : (संज्ञा) ।

(१५) सुं व्यक्ति, छुं वस्तु, गुगुं थाय् व अवस्थाया नाँ दै ।
नाँ ५ ता प्रकारया दु । व्यक्तिवाचक, जातिवाचक, समूह
बोधक, द्रव्यवाचक व भाववाचक । यथा:-

- १) व्यक्तिवाचक- सुं व्यक्ति अथवा गुगुं थाय् या नाँ
यात व्यक्तिवाचक नाँ धाई । थुकिं केवल छह, छगू
जक सीदै । यथा:- राम, कृष्ण, नेपाल बा कलकत्ता
आदि । रामं राम छहजक बोध ज्वी, अथे हे
नेपालं नं नेपाल छगू देश यातजक सूचित याई ।
कृष्ण व कलकत्ता आदियानं वहे खं खः ।
- २) जातिवाचक- थ्व नामं जातिया फुक्कयात सूचित
याई । यथा:- मनू, सल, किसि व सफू इत्यादि ।
थन मनुखं मनू मात्र फुक्कया बोध ज्वी । अथेहे सल,
किसि व सफू इत्यादिया नं खः ।
- ३) समूहबोधक- थुकिं मुनाच्च्वंगु सूचित याई ।
यथा:- सभा, जुलूस, बठाँ, पुचः व द्रँ आदि ।
सभा बा जुलूस धाय्गुहे अन आपालं मुना
च्च्वंगु बा मुना न्ह्यानाच्च्वंगु बोधज्वी । फै बठां,
जाकि पुचः धाय्बले नं आपाः फै बा आपाः
जाकिदु धयागु सीदु ।
- ४) द्रव्यवाचक- दाना बा लनाजक ल्याख्याय ज्यूगु
अखवा छगू वस्तुकं मेगु वस्तु दय्केगु कचि (कोरा)
वस्तु यात द्रव्यवाचक धाई । यथा:- लुँ, वह,
चि, चिकं, लः, घ्यो, जाकि व बजि इत्यादि ।

५) भाववाचक- भाववाचकं गुण, अवस्था व ज्या सूचित याई । यथा:-

(अ) तःजा - चीजा, बःला - बःमला, भीँ - मभीँ
आदि गुण बोधक ।

(क) बाल, वृद्ध, युवा, स्वस्थ व अस्वस्थ आदि
अवस्था बोधक ।

(ख) कासा, बिसा, त्यासा व पल्सा आदि
ज्या बोधक ।

सर्व नाम ।

(१६) नाँ अर्थात् संज्ञाया पल्साय्वैगु शब्दयात् सर्वनाम धाई । यथा:— ‘ राम थनमदु व बागमतीवन । ’ थ्व पदे बागमती वंह ‘व’ राम खः । अर्थात् ‘राम थन मदु राम बागमती वन । ’ या लिपायागु राम या थासे ‘व’ च्वंगु खः ।

लिङ्ग ।

(१७) लिङ्ग धयागु जातिया चीँखः । लिङ्ग प्यतादु । पुलिङ्ग (मिजं), स्त्रीलिङ्ग (मिसा), नपुंसकलिङ्ग (मिसा मिजं सीमदुगु) व उभयलिङ्ग (मिसा मिजं नितां दुगु) ।
यथा :—

१) बौ, दाजु, किजा, दोह, ग्वंगः आदि मिजं धयागु सीदुगु पुलिङ्ग ।

२) मां, तता, केहें, सा, च्वले आदि मिसा धयागु सीदुगु खील्लिङ्ग ।

३) मनू, मचा, सल, किसि आदि मिसा-मिजं नितं दुगु उभयलिङ्ग ।

४) लासा, फांगा, तिसा, वसः आदि मिसा मिजं धयागु मदुगु नपुंसकलिङ्ग ।

(१८) ' नी ' प्रत्यय तना पुलिङ्ग या खील्लिङ्ग ज्वीगु :—

पुलिङ्ग	खील्लिङ्ग
श्रेष्ठ	श्रेष्ठनी
जोशि	जोशिनी
ब्राम्हू (ब्राह्मण)	ब्राम्हूनी (ब्राह्मणी)
क्षेत्रि	क्षेत्रिनी
ज्यापु	ज्यापुनी ।
नेवा	नेवानी
खे (खय्)	खेनी (खय्नी)
माड्वारि	माड्वारिनी ।
बंगालि	बंगालिनी ।
आदि आदि	

(' नी ' प्रत्यय मनू जातीजक च्वनी । पशु आदि मेगु जाती च्वनीमखु । मनू जाती नं थउँ कन्हे ' नी ' प्रत्यय मतय्गु अन्त्य भाषाय् वःथें थ्व भाषाय् नं वल । परंतु अथे याय्बले श्रीमान, भाजु आदि पुलिङ्ग बोधक व श्रीमति, मयजु, कुमारि आदि खील्लिङ्ग बोधक शब्द त तय्गु अत्यावश्यक दु ।)

(१६) नाँ या न्होने 'बा' तथा 'ठु' तना पुलिङ्ग ज्वीगु व 'मा' तना स्त्रीलिङ्ग ज्वीगु शब्द त :—

उभयलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
हेँ (हयँ)	बाहेँ	माहेँ
मे	ठुमे	मामे
सल	बासल	मासल
सा	ठुसा (दोहँ)	सा

(दोहँ नं 'सा' जाति खः उकिं 'सा' उभय-
लिङ्ग खः अथेनं व्यवहारे 'सा' मिसाम्हेसित जक
कयातल । मिजं ह्य 'सा' यात ठुसा नं धा दोहँ नं धा
यद्यपि खिचा, भौचा इत्यादिइ नं 'बा', 'ठु' व 'मा'
तना पुलिङ्ग व स्त्रीलिङ्ग याय्ज्यू अथेनं व्यवहारे मवः ।
मिजं ह्य बा मिसा ह्य धाय्गुहे जक चलन दु ।)

(२०) शब्दया भिन्नता अर्थात अनियमं लिङ्ग भेद ज्वीगुः—

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
मिजं	मिसा
बौ	माँ
भात रिदि वदन	कला
काय् (काय)	म्हाय् (म्हाय)
बाज्या	बजे
दाजु	तता
किजा	केहेँ

पाजु
जिलजं
जुजु
नाय्
पाकः
खाय्
दोह
दुगु
खंगः
ज्यापु

मलजु
मौमचा
रानि
ने
लाति
खुसि
सा
च्वले
माखा, मिखुचा
कछि

इत्यादि इत्यादि ।

वचन ।

(२१) वचन निगू प्रकाशया दु । एकवचन व बहुवचनः—
यथाः—

१) एकवचन—एकवचनं छह वा छगू जक सीदै । यथाः—
मचाया आखः व्वनाच्चन । थन आखः व्वनाच्चह
मचा छहजक खः, उकिं थव एकवचन जुल ।

२) बहुवचन—बहुवचनं छह वा छगुलि मया धयागु
सीदै । यथाः—मचात आखः व्वनाच्चन । थन
मचात शब्द छह मयाक मचात दु धयागु सीदत,
उकिं थव बहुवचन जुल ।

(२२) एकवचनया बहुवचन याय्गु नियम निगू दु । छगू
'त' तना व मेगु 'पि' तना । यथाः—

१) 'त' प्रत्यय च्चना बहुवचन ज्वीगु ।

एकवचन	बहुवचन
मनू	मनूत
मिसा	मिसात
मिजं	मिजंत
गुभाजु	गुभाजुत
ब्राम्हू	ब्राम्हूत
आचाजु	अचचाजुत
नेपालि	नेपालित
सल	सलत
सफू	सफूत
भिछु	भिछुत
सन्यासि	सन्यासित

(जातिवाचक संज्ञाया एकवचने 'त' प्रत्यय च्चना बहुवचन ज्वी ।)

२) 'पी' प्रत्यय च्चना बहुवचन ज्वीगु ।

एकवचन	बहुवचन
माँ	माँपीँ
बौ	बौपीँ
बाज्या	बाज्यापीँ
काय्	काय्पीँ
गुरु	गुरुपीँ
जुजु	जुजुपीँ

माजु	माजुपीँ
मयजु	मयजुपीँ
राम	रामपीँ
तुयूह	तुयूपीँ
मिजँःह	मिजँःपीँ
जि	जिपीँ
छ	छिपीँ
व	इपीँ

(सम्बन्धि, आदरसूचक, व्यक्तिवाचक, विशेषण युक्त व सर्वनामया बहुवचने ' पीँ ' च्वनी ।)

पुरुष ।

(२३) पुरुषया स्वंगू भेद दु । प्रथम अथवा उत्तम, द्वितीय अथवा मध्यम व तृतीय अथवा अन्य । गुह्मसें खँल्हाई व उत्तम, गुह्मनाप खँल्हाई व मध्यम तथा गुम्हेसिया विषयले खँल्हाई व अन्यपुरुष खः । यथाः— श्रीकृष्णं अर्जुनयात भीष्मपितामहयागु खँ कन । थन श्रीकृष्ण प्रथम, अर्जुन द्वितीय व भीष्म तृतीयपुरुष जुल ।

क्रिया ।

(२४) क्रिया धयागु ल्हा, तुति, म्हुतु, मिखा, ह्याय् व ह्याय्पँः इत्यादिं छुछु याई व फुक्क यात धाई । क्रिया सकर्मक व अकर्मक निता दु । यथाः—

१) सकर्मक—राम सफू व्वन, कृष्णं कंस स्यात आदि सकर्मक खः । छाय्धाःसा रामं व्वंगु क्रिया सफुती

द्यूवन, अर्थात् सफू कर्म जुल । अथेहे कृष्णं स्यागु
ज्या नं कंसे वना द्यूवन उकिं कंस कर्म जुल ।

२) अकर्मक— गोविन्द देन, हरि हिल आदि अकर्मक
खः । छाया धाःसा इमिगु व क्रियात छुं कर्म वना
द्यूमवं । गोविन्द देन, हरि हिल थःथम्हं सिधल ।

(२६) थ्व भाषाय् क्रियां भाव केनीगु आपालं शब्दत दु ।
यथाः—

१) नय-त्वने वर्ग— जानय्, लः त्वने, बभां त्वने आदि ।
थन नय् धाय्गुलि न्ह्ये माःगु वा म्हुत्वी तथा
नाय्के माःगु जा, बजि, पिपलामेच इत्यादिया
बोध ज्वी । त्वने धाय्गुलि लः, दुरु, च्या आदि
छालगु वस्तु व चुरोट्, बभां आदि कुँ कठुं सालेगु
वस्तुया बोधज्वी ।

२) तिसा-बसः वर्ग— टप स्वी, सिहःती, चुरि न्ह्याय्,
सिखः क्खाय्, तुपुलि प्वी, लं, फी, गां ने, सुरुवा न्ह्याय्,
जनी ची अगदि आदि । थन टप स्वी धाय्बले टप
धयागु चुदुगु तिसा खः धयागु सीदु । सिह ती
धाय्गुलि कुटुं मवेक तिकेगु वस्तु धयागु सीदत ।
प्वीगु धाय्बले छ्योयात तोप्वीगु वसः । न्ह्याय्
धाय्बले पंजा, मोजा, अंगू, चुरि व सुरुवा आदि
वसः व तिसा बोधजुल । फीगु धाय्बले लंः,
कोट्, कमीज आदि ह्यय् च्वनीगु वसः धयागु
सीदत । नेगु धाय्बले गा, गलवन्दि । चीगु धाय्
बले जनी, इजार । फाय्गु धाय्बले फांगा सूचित

ज्वी । गलबन्दियात चीगु नं धा । लँः न्हायूगु
सुरुवा फीगु ज्वीमखु । बस्तुया आकार प्रकार
अनुसार लोगु शब्द प्रयोग याय्मा । खय् भाषय्
थें लाउनु छगू शब्दं गाथें थ्व भाषा मखु ।

३) अन्यवर्ग— चिकं व्वी, वासः व्वी, वासः पाय्,
जा थ्वी, कें खुने, घासा दय्के, मढी व्वी, आऽ
व्वी, मुस्या सी, सकि मने, दुगु उई, अचार वाले
व खेँ काले आदि आदि लोगु शब्द व्यवहार
याय्मा ।

(२६) क्रियाया रूप प्रथम पुरुषया भिन्न व द्वितीय तथा तृतीय
पुरुषया समान ज्वी । यथाः—

१) प्रथम पुरुष—जिं काय्, जिं कया, जिं याय्, जिं
याना, जिं यानागु आदि आदि ।

२) द्वितीय व तृतीय पुरुष— छं काई, वं काई, छं
काल, वं काल, छं याई, वं याई, छं याऽगु व
वं याऽगु आदि आदि ।

कारक ।

(२७) कारक धयागु संज्ञा वा सर्वनामया उगू रूप खः गुगूया
सम्बन्ध वाक्ये च्वंगु मेमेगु शब्दत नाप च्वनी ।
कारकया बोधज्वीगु भिन्न भिन्न रूप यात विभक्ति
धाई । यथाः- नं, यात, याकें, या व याके आदि ।

(२८) विभक्ति च्याता दु— (१) कर्ता, (२) कर्म, (३) करण,
 (४) सम्प्रदान, (५) अपादान, (६) सम्बन्ध (७)
 अधिकरण व (८) सम्बोधन । शुभित प्रथमा, द्वितीय,
 तृतीय, चतुर्थि, पञ्चमि, षष्टि, सप्तमि व अष्टमि विभक्ति
 धाई ।

कर्ता ।

(२६) क्रिया अर्थात् ज्या याइम्हेसित कर्ता धाई । यथा:—
 रामं रावण स्यात्, कृष्ण कलकत्ता वन आदि । थन
 रावण स्याय्गु ज्या याह्व 'राम' व कलकत्ता वनेगु
 ज्या याह्व 'कृष्ण' जूया निम्ति राम व कृष्ण कर्ता
 जुल । कर्ता कारक यात प्रथमा विभक्ति धाई ।

कर्म ।

(३०) गुगुली कर्ताया क्रिया द्यूवनी वेत कर्म धाई । यथा:—
 रामं रावण स्यात् । थन रामया स्याय्गु ज्या रावणे
 वना द्यूवन । उकिं 'रावण' कर्म जुल । कर्म कारक
 यात द्वितीय विभक्ति धाई ।

करण ।

(३१) क्रिया या निम्ति कर्ता छ्यलीगु छु खः ? वेत करण
 धाई । यथा:— रामं रावणयात बाणं कय्का स्यात् ।
 थन रामं रावण स्याय्त् 'बाण' या सहायता काल;
 उकिं 'बाण' करण जुल । करण कारण यात तृतीय
 विभक्ति धाई ।

सम्प्रदान ।

- (३२) कर्ताया प्रदान यायूगु अर्थात् बीगुज्या गुम्हेसित ज्वी वेत सम्प्रदान कारक धाई । यथा:— गुरुं शिष्य यात विद्या बिल, रामं तुलसिमा यात लः बिल आदि । थन बीगु ज्या विद्या व लः गुरुं शिष्य यात व रामं तुलसियात जूगुलिं 'शिष्य' व 'तुलसि' सम्प्रदान कारक जुल । सम्प्रदान कारक यात चतुर्थि विभक्ति धाई ।

अपादान ।

- (३३) वियोग अर्थात् बाइगु यात अपादान धाई । यथा:— सिमां हः हाल, रामया ह्विचां दां वात तथा कृष्णं विष्णु यात कलम बिल आदि । थन हः सिमां बाया हाःगु, दां रामया ह्विचां वाःगु व कलम कृष्णं व्यूगुया निम्ति सिमा, रामया ह्विचा व कृष्ण अपादान कारक जुल । छायू धाःसा वियोग इमि पाखें जुल । अपादान कारक यात पञ्चमि विभक्ति धाई ।

सम्बन्ध ।

- (३४) नाता यात सम्बन्ध धाई, नातादुगु यात सम्बन्ध कारक । यथा:— रामया माँ, कृष्णया किसि व विष्णुया मोटर कार आदि । थन माँ रामया, किसि कृष्ण याहा व मोटरकार विष्णु यागु धयागु सीदत । उकिं माँ, किसि व मोटरकार सम्बन्धकारक जुल । सम्बन्धकारक यात षष्ठि विभक्ति धाई ।

अधिकरण ।

(३५) अधिकरण धयागु आधार यात धाई । थुकी, उकी आदि आधार बोध ज्वीगु छुखः व अधिकरण खः । यथा:- रामं लंकाय् रावण स्यात, मार्कि डा लाना जाले तल तथा देवं पापि यात दुखे तल आदि । थन लंका, जाल व दुख अधिकरण खः । अधिकरण यात सप्तमि विभक्ति धाई ।

सम्बोधन ।

(३६) सम्बोधन धयागु सःतेगु यात धाई । यथा:- हे राम !, हे मचात !, हे भाजु !, यो माँ !, गुरु, व महाशय, आदि आदि । थन राम, मचात, भाजु, माँ, गुरु व महाशय सम्बोधन कारक खः । सम्बोधन कारक यात अष्टमि विभक्ति धाई ।

(सम्बोधने साधारण तः 'हे' व निम्नता बोधके 'ए' (अय्) उपयोग ज्वी । अथे नं माँ आदि प्रियजन पिनित सम्बोधन याय्वले 'हे' धाय् मज्यू, 'यो' धाय्मा । हानं गुरु आदि मान्यजन पिनित सम्बोधन याय्वलेनं 'हे' धाय् मज्यू न 'यो' धाय्गुहे बोला । उजोथासे केवल गुरु, महाशय, राजन, तथा महाराज, जक धाय्मा । सम्बोधने विष्मयादि बोधक '!' चीं नं तय्गु चलन दु ।)

कारकया रूप ।

(३७) व्यक्तिवाचक 'राम' शब्दयाः—

कारक	एकवचक	बहुवचन
कर्ता	राम, राम	रामपीँ, राम पिनिसं
कर्म	राम यात	राम पिनित
करण	रामं	राम पिनिसं
सम्प्रदान	राम यात	राम पिनित
अपादान	राम याके	राम पिनिके
सम्बन्ध	राम या	राम पिनि
अधिकरण	राम याके	राम पिनिके
सम्बोधन	हे राम, अयूराम	हे रामपीँ, अयूरामपीँ

(सम्बन्धकारके सम्बन्ध जीव नाप जूसा 'ह' व निर्जीव नाप जूसा 'गु' च्वनी । यथाः— रामयाह सल, रामपिनिगु मोटरकार आदि । परंतु सम्बन्ध मानव नाप जूसा 'ह' नं च्वनी मखु, छु सम्बन्ध खः व सम्बन्ध जक च्वनी । यथाः— रामया माँ आदि ।)

(३८) सम्बन्धवाचक 'माँ' शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	माँ, माम, माँ नं	माँपीँ, माँपिनिसं
कर्म	माँ यात	माँ पिनित

करण	माँनं	माँ पिनिस्:
सम्प्रदान	माँयात	माँ पिनित
अपादान	माँयाकें	माँ पिनिकें
सम्बन्ध	माँया	माँ पिनि
अधिकरण	माँयाके	माँ पिनिके
सम्बोधन	योमाँ	योरे माँ पीँ

(मेमेगु सम्बन्धवाचकया करणकारके तताया ततां व दाजुया दाजुं ज्वीगु आदि तोता मेमेगुया रूप माँ शब्दया थें हे ज्वी ।)

(३६) प्राणिवाचक 'सल' शब्दया :—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	सल, सलं	सलत, सलतसें
कर्म	सलयात	सलतेत
करण	सलं	सलतसें
सम्प्रदान	सलयात	सलतेत
अपादान	सलयाकें	सलतेकें
सम्बन्ध	सलया	सलते
अधिकरण	सलयाके, सले	सलतेके
सम्बोधन	×	×

(अप्राणिवाचक संज्ञातेरूपनं थथेहे ज्वी ।)

(४०) विशेषणयुक्त प्राणिवाचक 'तुयूह्य सल' शब्दया:-

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	तुयूह्य सल	तुयूपीँ सलत
कर्म	तुयूह्य सलयात	तुयूपीँ सलतेत
करण	तुयूह्य सलं	तुयूपीँ सलतसें
सम्प्रदान	तुयूह्य सलयात	तुयूपीँ सलतेत ।
अपादान	तुयूह्य सलयाकें	तुयूपीँ सलतेकें
सम्बन्ध	तुयूह्य सलया	तुयूपीँ सलते
अधिकरण	तुयूह्य सल याके	तुयूपीँ सलतेके
सम्बोधन	x	x

(४१) विशेषणयुक्त अप्राणिवाचक 'भिगु कलम' शब्दया:-

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	भिगु कलम	भिगु कलमत
कर्म	भिगु कलमयात	भिगु कलमतेत
करण	भिगु कलमं	भिगु कलमतसें
सम्प्रदान	भिगु कलम यात	भिगु कलम तेत
अपादान	भिगु कलमं	भिगु कलम तेकें
सम्बन्ध	भिगु कलमया	भिगु कलमते
अधिकरण	भिगु कलमे	भिगु कलम तेके

(४२) प्रथमपुरुष बोधक सर्वनाम 'जि' शब्दया :-

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	जि, जीँ	जिपीँ, जिमिसें

कर्म	जित	जिमित
करण	जिं	जिमिसं, जिमिसें
सम्प्रदान	जित्	जिमित
अपादान	जिकें	जिमिकें
सम्बन्ध	जि	जिमि
अधिकरण	जिके	जिमिके

(सम्बन्धकारके सम्बन्ध थःथिति नाप जूसा एकवचने नं जिमि च्वनी । यथाः— जिमि मां, जिमिब्वा आदि ।)

(४३) द्वितीयपुरुष बोधक सर्वनाम 'छ' शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	छ, छं	छिपीं, छिमिसें, छिमिसं
कर्म	छंत	छिमित
करण	छं	छिमिसं, छिमिसें
सम्प्रदान	छंत	छिमित
अपादान	छंके	छिमिकें
सम्बन्ध	छं	छिमि
अधिकरण	छंके	छिमिके

(सम्बन्धकारके सम्बन्ध थःथिति नाम जूसा एक वचने नं छं च्वनीमखु, छिमिहे च्वनी । यथाः— छिमिब्वा, छिमिमां आदि ।)

(४४) द्वितीयपुरुष बोधक आदर सूचक सर्वनाम ' छि ' शब्दमा :—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	छि, छि	छिकपीँ, छिसें, छिसं
कर्म	छित	छिकपिनित
करण	छि, छिसं, छिसें	छिकिपिनिसं
सम्प्रदान	छित	छिकिपिनित
अपादान	छिकें	छिकिपिनिकें
सम्बन्ध	छि	छिकिपिनि
अधिकरण	छिके	छिकिपिनिके

(सम्बन्धकारके सम्बन्ध थःथिति नाप जूसा एकवचने नं छिकिपिनि ज्वी । बहुवचने छिकि या थासे छिक नं जू ।)

(४५) द्वितीयपुरुष बोधक अतिआदर सूचक सर्वनाम ' छःपीँ ' शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	छःपीँ, छःपिनिसं	
कर्म	छःपिनित	
करण	छःपिनिसं	
सम्प्रदान	छःपिनित	

अपादान	छःपिनिके
सम्बन्ध	छःपिनि
अधिकरण	छःपिनिके

(छःपीँ शब्द हे बहुवचन सूचक जूगुलिँ एकवचन व बहुवचन समान खः ।)

(४६) तृतीयपुरुष बोधक सर्वनाम ' व ' शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	व, वं	इपीँ, इमिसं
कर्म	वेत	इमित
करण	वं	इमिसं
सम्प्रदान	वेत	इमित
अपादान	वेकेँ	इमिकेँ
सम्बन्ध	वया	इमि
अधिकरण	वेके	इमिके

(४७) तृतीयपुरुष बोधक आदर सूचक ' वेकः ' शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	वेकः, वेकलं	वेकःपीँ, वेकःपिनिसं
कर्म	वेकः यात	वेकः पिनित

करण	वेकः नं	वेकः पिनिसं
सम्प्रदान	वेकः यात	वेकः पिनित
अपादान	वेकः याकें	वेकः पिनिकें
सम्बन्ध	वेकः या	वेकः पिनि
अधिकरण	वेकः याके	वेकः पिनिके

(४८) तृतीयपुरुष बोधक प्रश्न वाचक सर्वनाम 'सु' ! शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	सु ?, सुनां ?	सुसु ?, सुनां सुनां ?
कर्म	स्वेत ?	स्वेत स्वेत ?, सुमित ?
करण	सुनां ?	सुनां सुनां ? सुमिसें ?
सम्प्रदान	स्वेत ?	स्वेत स्वेत ? सुमित ?
अपादान	स्वेकें ?, सुयाकें ?	स्वेकें स्वेकें ? सुमिकें ?
सम्बन्ध	स्वया ?	स्वया स्वया ? सुमि ?
अधिकरण	स्वेके ?	स्वेके स्वेके ? सुमिके ?

(४९) तृतीयपुरुष बोधक प्रश्नवाचक 'गुह्य' शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	गुह्य ?, गुह्यसें ?	गुह्य गुह्य ?, गुह्य गुह्यसें ?
कर्म	गुह्येसित ?	गुह्य गुह्येसित ?, गुमित ?
करण	गुह्यसें ?	गुह्य गुह्यसें ?, गुमिसें ?
सम्प्रदान	गुह्येसित ?	गुह्य गुह्येसित ? गुमित ?

अपादान	गुह्यसिके ?	गुह्य गुह्ये सिके ?, गुमिके ?
सम्बन्ध	गुह्ये सिया ?	गुह्य गुह्ये सिया ?, गुमि ?
अधिकरण	गुह्यसिके ?	गुह्य गुह्ये सिके ?, गुमिके ?

(५०) प्रथमा व द्वितीय संयुक्त पुरुष बोधक 'भी' शब्दयाः—

कारक	बहुवचन
कर्ता	भी, भीपीँ, भीपिनिसें
कर्म	भीत, भीपिनित
करण	भीसँः, भीपिनिसँ
सम्प्रदान	भीत, भीपिनित
अपादान	भीकें, भीपिनिकें
सम्बन्ध	भी, भीपिनि
अधिकरण	भीके, भीपिनिके

('भी' शब्द बहुवचन खः उकिं एकवचन मदु ।
घमण्ड सूचके प्रथम पुरुषं जक नं 'भी' शब्द प्रयोग या ।)

(५१) प्राणिवाचक 'थ्व' शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	थ्व, थ्वं	थुपीँ, थुमिसं
कर्म	थ्वेत	थुमित
करण	थ्वं	थुमिसं

सम्प्रदान	ध्वेत	धुमित
अपादान	ध्वेकें	धुमिकें
सम्बन्ध	ध्वया	धुमि
अधिकरण	ध्वेके	धुमिके

(५२) अप्राणिवाचक ' ध्व ' शब्दयाः—

कारक	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	ध्व, धुकिं	धुपीँ, धुमिसं
कर्म	धुकीयात	धुमित
करण	धुकें	धुमिकें
सम्प्रदान	धुकीयात	धुमित
अपादान	धुकें	धुमिकें
सम्बन्ध	धुकीया	धुमि
अधिकरण	धुके	धुमिके

(५३) कारक विभक्ती ध्वेत, वेतया थासे ध्वैत, वैत, ध्वयात वयात व पिनित, पिनिसं या थासे पित्त, पित्सः आदि च्वेगु नं चलन दु ।

(५४) कारक विभक्तिया रूपत समान खनेदःसां इमिगु भाव भिन्न भिन्न खः । यथाः— “ छह्म मचां, कठिं सिमायू दाया सिमा हः हाय्का दुगु यात नकल । ” धुकी कर्ता मचां, करण कठिं व अपादान सिमां जुया स्वंगू

रूपं समानथे खनेदत । परंतु भाव भिन्न भिन्न खः
समान मखु । थुमिगु विभक्ति थथेखः-

(१) कर्ता ' छ्छ मचां ', (२) कर्म ' सिमाय् '
अर्थात् सिमा यात, (३) करण ' कठिं ', (४) सम्प्रदान
' दुगु यात ', (५) अपादान ' सिमां ', (६) सम्बन्ध
' हः ' व (७) अधिकरण ' सिमाय् ' खः ।

विशेषण ।

(५५) भीं-मभीं, बांला-बांमला आदि गुगू शब्दं संज्ञा अथवा
क्रिया यात विशेषता बी व फुक्क विशेषण खः । यथा:-

(१) संज्ञाविशेषण- ह्याऊंगु कापः, बांलाह्म मचा, आपालं
सफूत व मिलेमजूगु घडि आदि । थन ' ह्याऊं '
शब्द कापःया, ' बांला ' मचाया, ' आपालं ' सफूते
व ' मिलेमजू ' घडिया विशेषण खः । अथेहे
तःजा-चीजा, सप्त-मसा व हिसिदु - हिसिमदु आदि
मेमेगु नं खः ।

(२) क्रियाविशेषण- काबले बुलुहुं वल, खराःचा चुल्ल
व्वात, वक्तां बांलाक भाषण बिल, सिकःमि बल्लाक
संदू दयकल व ज्यापुं आपालं बुँज्यायात आदि ।
थन ' बुलुहुं ' काबले वःगुया, ' चुल्ल ' खराचा व्वागु
या, ' बांलाक ' वक्तां व्यूगु भाषणया, ' बल्लाक '

सिकःमि दयक्कुगु सन्दूया व 'आपाल' ज्यापुं
थाःगु बुज्याया विशेषण खः ।

(३) संख्याविशेषण— छह सल, निगः संतला, स्वपु तु,
पेपा महि, न्याकू ग्वे, खुब्बे ग्वा, न्हेपाः लपते,
च्याखा छें, गुजु वसः, भिकले सु, भिद्धथु मिचः,
भिनिफो स्वां, भिखधे कःनि, भिपेपु फसिपु, भिङ्गामा
स्वांमा, भिखुफः केरा, भिह्यूफा जाकि, भिच्याधानि
आलु व भिगुपु गा आदि । थन 'छह' सलया,
'निगः' संतलाया विशेषण खः । अथेहे मेमेगु नं
खः । थव भाषाय् संख्या विशेषणं प्राणि-अप्राणि
व वस्तुया आकार प्रकारया नं भाव वः । छह
धायबले प्राणिधयागु सीदत । अथेहे गो धायबले
गोलागु वस्तु सीदत । सल यात 'गः' धाइ मखु,
अथेहे संतला यात 'ह' नं धाइ मखु ।

(४) तुलनात्मक-ह्याऊँ, आपा ह्याऊँ, भन आपा ह्याऊँ
व दकले ह्याऊँ । थन ह्याऊँयाच्चे आपा ह्याऊँ, वयानं
च्चे भन आपा ह्याऊँ व वयानं च्चे दकले ह्याऊँ खः ।

काल ।

(५६) काल सामान्यतः स्वंगू दु । भूत, वर्तमान व भविष्यत ।
भूत हापायागु, वर्तमान जुयाच्चंगु व भविष्यतं लिपा
ज्बीगु कनी ।

भूतकाल ।

(५७) भूतयानं भिन्न भिन्न अवस्था दु । यथा:—

(१) सामान्यभूत— सामान्य भूतं सामान्य रूपं हे जक हापा यागु खँ कनी । सिधल अथवा मधःनि सीदै मखु । यथा:— जि जानया, छं आखः ब्वन तथा वं चिठि च्वत आदि । नया, ब्वन व च्वत शब्दं भूत कालिक केन । परंतु व ज्यात सिधल अथवा मधःनि सीमदु । उकिं थुमित सामान्य भूत धाई ।

(२) अपूर्णभूत— अपूर्ण भूतं हापा जूगु ज्या केनानं वज्या सिमधःनि धयागु केनी । यथा:— श्रीराम व सीताया पेंगोमिखा चूलाबले सीताया पार्वतिदेवि पूजा याय्त वनाच्चंगु खः । थन सीताया पूजा याय्त वनाच्चंगु सिमधःनि धयागु केन । उकिं घटना भूत कालिक खःसां अपूर्ण भूत जुल ।

(३) संदिग्धभूत— संदिग्ध भूतं हापा जुल ज्वी धयागु अनुमान जक ज्वी । निश्चय ज्वी मखु । यथा:— दाँ दुगु जूसा थ्व व्याकरण हापाहे प्रकाशित ज्वी धुंकल ज्वी । थन दाँ दुगु जूसा थ्व व्याकरण प्रकाशित ज्वी धुंकल ज्वीफुगु जक खः । धुहे धुनी धयागु निश्चय मदु । मधुने नं फु ।

(४) पूर्णभूत— पूर्णभूतं निश्चय पूर्वक हापा ज्वी धुंकूगु कनी । यथाः— जिं चिद्धि च्वेधुन, छं आखः व्वने धुंकल आदि थन धुन, धुंकल शब्दं सिधे धुंकूगुहे केन । उकिं थुमित पूर्णभूत धायूमाल ।

(श्व भाषाय् खय् भाषय्थें थियो, थिए या जोगु भूत कालिक शब्दत मदु । उकिं गनं गनं भूत व वर्तमान शब्दत समान नं जूवं । उजोथाय् अवस्था स्वया भूत व वर्तमान सीकेमा ।)

वर्तमान ।

(५८) वर्तमान कालया नं भिन्न भिन्न अवस्था दु । यथाः—

(१) सामान्य वर्तमान— सामान्य वर्तमानं वर्तमान यागु खँ सामान्य रूपं जक केनी । उकी गुलिं गुलिंजा स्वभाव जक केनीगुथें नं जूवं । यथाः— छके दु, जिकेमदु । जिं चुरोट त्वना, छं ला मनः आदि । थन चुरोट त्वना, ला मनः शब्दत स्वभाव जकथें चो परंतु भूत कालिक नं जू ।

(२) संदिग्ध वर्तमान— संदिग्ध वर्तमानं खँजा वर्तमान यागु हे कनी परंतु व निश्चय मज्जुसे संदिग्ध अवस्थाय् ज्वी । यथाः— रामया आखः व्वन ज्वी । थन आखः ब्वगु मखेनं फु, उकिं संदिग्ध धाय् माल ।

- (३) अपूर्णवर्तमान— अपूर्ण वर्तमानं ज्या जुया हे च्वन त्तिनि, सिमधःनि धयागु केनी । यथाः—जिं चिट्ठि च्वया च्वना, छ ह्मिताच्चन तथा राम आखः च्वना च्वन आदि । थुपीं फुक्कसिनं ज्या जुयाहे च्वन त्तिनि सिमधःनि धयागु केन । उकिं थुपि अपूर्ण वर्तमान जुल ।

भविष्य ।

(५६) भविष्ययानं भिन्न भिन्न अवस्था दु । यथाः—

- (१) सामान्य भविष्य— सामान्य भविष्यं लिपा ज्वीगु खँ सामान्य रूपं हे जक केनी । यथाः—छं नेपाल भाषां रामायण्या अनुवाद याई, विष्णुं कविता पाठयाई आदि । थुजोगु सामान्य रूपं लिपाज्वीगु कनीगु यात सामान्य भविष्यत् धाई ।
- (२) अग्रदर्शक भविष्यत्— ख्वनं सामान्यतः सामान्य भविष्यतंथेँ लिपाज्वीगु कनीगु खः, अथेनं विशेष बिचाः याना बिचार प्रकट याई । यथाः—आःतलेया प्रजातन्त्रया अनुभव कटु जूसानं थुकिं लिपा देशयात अवश्य भिहे भिकी । गोपालया स्वभाव स्वेवले वं देशयात गौरवान्वितहे याई आदि ।
- (३) संदिग्धभविष्य— संदिग्ध भविष्यं लिपाज्वीगु खँ अनिश्चित रूपं कनी । यथाः— जि पेन्हुत्वा कलकत्ता

वनेफु, आवैगु साह्यां नसें अन्न दनेफु आदि ।
थन फु शब्द निश्चित मजुसे संदिग्धता केन । उकिं
थुपि संदिग्धभविष्य खः ।

- (४) अपूर्णभविष्य— अपूर्ण भविष्यं लिपा ज्वीगु खँ
जुया हे च्वनीगु केनी । यथा:— छं कविता च्वया
च्वनी, व मचा ह्विता च्वनी आदि । थन ज्यात
सिमधसे जुया हे च्वनीगु खनेदत । उकिं थुपि
अपूर्णभविष्य जुल ।

चीँ ।

- (६०) न्यसः (प्रश्न) सूचक— न्यसः धयागु न्यनेगु यात
धाई । यथा:— थ्वदेरो भ्रष्टाचार गुबले हनी ? छं थ्व
ज्या छगू याना बीला ? तथा व रामया किजा खः
ला ? आदि । प्रश्नया अन्ते प्रश्न चीँ “ ? ” च्वनी ।

- (६१) विस्मयादि बोधक— विस्मय, हर्ष, क्लेश, घृणा व सम्बोधने
“ ! ” च्वनी । थ्व विस्मयादि बोधक चीँ खः । थ्व
चीँ “ !! ”, “ !!! ” नं चों । यथा:— आहा गुलि बांलागु
स्वाँ !, हाइ हाई स्व व दोहयात तुती पालाहःगु !!
तथा धिक्कार जयचन्द गुह्यसे थःगु स्वार्थे देश शत्रुया
लाहाते मिल !!! आदि ।

- (६२) विरामचीँ— विरामचीँ स्वंगू प्रकारया दु । यथा:—
(१) अल्प-विराम - “ , ” । अल्प—विराम भति भति

जक दी माःथाय् च्वनी । यथाः— दशरथया राम,
लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न ४ ह्य कायपीं दु । थ्व
चीं शब्द अथवा वाक्य पृथक पृथक सी दय्केत
व्यवहार ज्वीगु खः ।

(२) अर्ध-विराम—“ ; ” । थ्व चीं दुथाय् भचा आपा
दीमा । थ्व चीं परस्पर सम्बन्ध दुगु वाक्यया दथ्वी
च्वनी । यथाः— महात्मा गांधि भारत यात अखण्ड
तय्गुली प्रयत्न याःगु खः; अथेनं श्री जिन्नां सफल
ज्वीके मबिल आदि ।

(३) पूर्ण-विराम— “ । ” । थ्व चीं खँत्वा सिधःथाय्
च्वनी । उजोथाय् गाक्कीदीमा । यथाः— च्वसापासाया
तत्त्वावधाने जूगु साहित्य सम्मेलन आशाया सिनं
अपो सफल जुया सिधल । राम ४ न्हु त्वा वे
घाल आदि ।

(६३) स्वापु (योजक)— “ — ” । थ्व चीं शब्दत स्वाय्गुली
व्यवहार ज्वी । यथाः— विराम-चीं, अल्प-विराम व
सन्धि-पत्र आदि । वाक्यया गुलिं आखः छगू भवले
लाना गुलिं आखः मन्थना मेगु भवले च्वेबलेमं न्हापाया
भोया अन्ते स्वापुचीं च्वनी । स्वापुचीं ची हाकःचा
ज्वी ।

(६४) निर्देशक— “ — ” । थ्व चीं स्वापु चीं सिकं
भचा ताहाक ज्वी । थुकिं थःगु विषय गुलिमाल

उलि निर्देशन याई । गथे कि थुकी निर्देशक शब्द नाप निर्देशक चीँ तया व शब्दं थ्व फुक्कयात निर्देशन यात ।

(६५) अल्प निर्देशक— “ : — ” । थ्व अल्प निर्देशक चीँ खः । थुकि च्वे थायथासे “ यथा:— ” तया गथे निर्देशन याना वल अथे हे जक याई । उदाहरण यात (६३) या स्वापु हे काय् । अन निर्देशक चीँ “ — ” नं स्वापु विषय संशूर्णयात निर्देशन यात । परंतु; “ : — ” थ्व अल्पनिर्देशक चीँ नं “ यथा:— ” यां केयागु जक निर्देशन यात । उकिं थ्व अल्प-निर्देशक खः ।

(६६) आकर्षक— “ ——— ” थ्व आकर्षक चीँ खः । थ्व चीँ आकर्षणक वाक्य ते के गुलिमाल उलि ताःहाकक च्वनी । यथा:— चीढंगु देश जूसां थ्व नेपाःदे छगू स्वतन्त्र देश खः ।

(६७) उद्धरण— “ “ ” ” । थ्व चीँ विशेषता केने माःगु छुं चीँ, शब्द अथवा वाक्य इत्यादि यात दुने लाका केनेत च्वे जवंखवं च्वनीगु खः । यथा :— महात्मा कृष्णं अर्जुन यात “ गीता ” या उपदेश बिल आदि । थ्व चीँ “ ‘ ’ ” जक नं चोँ ।

(६८) कोष्ठक— “ () ”, “ { } ” व “ [] ” थ्व चीँत गणित शास्त्रेजक आपा व्यवहार जू । मेमे थाय् जूसां भति भति जक जू । “ () ” यात प्रथम कोष्ठ, “ { } ” यात मध्य कोष्ठ व “ [] ” यात महाकोष्ठ धाई

प्रथम कोष्ठं मगाःसा उकियात दुने लाका मध्यकोष्ठ
 व उकिनं मगासा उकियातनं दुने लाका महाकोष्ठ च्वनी ।
 यथाः— [{ () }]

विधि ।

(६६) “ अ ” कारया आखः ह्रस्व खः; अथेनं थ्व भाष्य
 दीर्घ उच्चारण याय्माःगु थाय् आपालं दु । उकिं अथे
 दीर्घ उच्चारण ज्वीथाय् विसर्ग (:) तय्गु यात आपाः
 सिनं थःनाला वेधुंक्कु दु । यथाः— राम आःख सः,
 थ्व खँ खः इत्यादि । थन राम आखः सः या ‘ख’
 व ‘स’ निगलेसं तथा थ्व खँ खः या ‘खय्’ विसर्ग
 च्वन ।

(‘ अ ’ कारया आखः दीर्घ ज्वीगुया कारण व
 शब्दया पूर्व रूप अथे हे मखसे वयांलिपा मेगुनं आखः
 दया व आखः लोप ज्वीगुलिं खः । लोपाक्षरया चीं
 ‘ S ’ अर्थात् Sकार जूगु व उजोथाय् प्रायः उच्चारण
 नं दीर्घ ज्वीगुलिं वैद्य श्री पन्नाप्रसादजुं ‘ S ’ तयगु
 सिद्धान्त कयादिल । व ठीकथे नं चो । परन्तु प्रायः
 Sकार स्वरया आखः ‘ अ ’ लोप ज्वीथाय् जक च्वनीगु
 व वनं लिपा शब्दांश बाकि दनिथाय् च्वनीगु खः ।
 यथाः— प्रथमोऽङ्कः=प्रथमोऽङ्क । अथैजुया ‘ S ’ नं सर्वथा
 ठीक खः धाय्मल्लिगु व सकसिनं धयार्थे ‘ : ’ यात
 व्यवहार याना वयाच्चंगु खनेदुगु तथा आखः धयागुहे
 चीं जूया निमित्त थुकेनं विसर्ग ‘ : ’ तय्गुहे यानागु खः ।)

(७०) “ आ ” कारया आखः दीर्घ खः अथेनं थ्व भाषाय् ह्रस्व उच्चारण याय् माःगुथाय् आपालं दु । परंतु “आ” कारयात ह्रस्व याय्गु चीं छुं मदु ! उकिं थाय् स्वया माःमाःथाय् ह्रस्व उच्चारण याय्गु चलन जुयावया च्वंगु दु । ह्रस्व माःथाय् ह्रस्व, दीर्घ माःथाय् दीर्घ उच्चारण याना वयाच्चन । नापनापं गुगुं ह्रस्व गुगुं दीर्घ ज्वीथाय् जक हापायागु आखः दीर्घ ज्वीगु जूसा विसर्ग ‘:’ तयादीर्घ याय्मा । लिपायागु आखः दीर्घ ज्वीगु जूसा विसर्ग तय्गु आवश्यकता मदु; अथे दीर्घ उच्चारण ज्वी । विशेष दीर्घ उच्चारण ज्वीथाय् धाःसा निगलेसं विसर्ग च्वनी । यथाः—

(१) “ खास्ती लामात दु । ” थन लामा शब्दया ‘ला’ व ‘मा’ निगलं ह्रस्व उच्चारण ज्वी ।

(२) “ नेपाले देगःत आपा दु । ” थन आपा शब्दया ‘आ’ ह्रस्व ‘पा’ दीर्घ उच्चारण ज्वीगु खः । अथेनं ‘पा’ लिपा अन्त्यया आखः जूया निम्ति व लिपायागु ‘पा’ अथे दीर्घ उच्चारण याय्गुली लाई । विसर्ग तय्गु आवश्यकता मदु ।

(३) “ धौया मू जाःपाः छमोह वैः । ” थन ‘जा व ‘पा’ निगलं दीर्घ उच्चारण ज्वीगु जूया निम्ति निगलेसं विसर्ग तया दीर्घ याय्मा । विसर्ग मतल धाःसा जा व पा भचा पाक च्वेमा । नाप पेपुंक च्वे मज्यू परंतु निगलं विशेष दीर्घ उच्चारण ज्वीथाय् विसर्ग तय्गु हे बांला । लिपायागु अथेदीर्घ याय्

ज्यूधका हापायागुली विसर्ग तथा लिपायागुली मतेमज्यू। छाया धाःसा हापायागुली तथा लिपायागुली मतेबले लिपायागु ह्रस्व उच्चारण ज्वीगु धका च्वनी।

(४) “सफू न्याःसा ज्यू।” थ्व वाक्ये ‘न्या’ दीर्घ ‘सा’ ह्रस्व जुया हापायागु दीर्घ लिपा यागु ह्रस्व जूगुलि हापायागु ‘न्या’ यात जक विसर्ग तय्गु आवश्यक दु।

(७१) अन्य भाषाया दीर्घ ‘ई’ कारान्त शब्दत तद्भवया रूपे काय्मा। यथाः—

(१) थ्व भाषाय् ती, मी, की, जी व भी संज्ञा व सर्वनाम; हाली, माली, जी, मजी व बी, मबी आदि भविष्य बोधक शब्दत दीर्घ ‘ई’ कारान्त जू। अथेनं जाकी कीदु, भुतुली मिदु व स्वर्गीय हृदय चन्द्रजु नेपाली आपालं च्वयावंगु दु आदि या ‘जाकी’, ‘भुतुली’ व ‘नेपाली’ आदि शब्द त सप्तमि विभक्ती लानाजक दीर्घ ईकारान्त जूवंगु खः।

(२) सप्तमि विभक्ती लाना दीर्घ ईकारान्त ज्वीगु आपालं

दु। उकिं संस्कृतिया चतुर्थी, पञ्चमी आदि, व हिन्दिनेपालिया हिन्दी, नेपाली, जोशी, प्राणी आदि शब्दत तत्समया रूपे कया दीर्घ हे उच्चारण यायबले भाषाया प्रकृति अनुसार सप्तमि विभक्ती लागुथें जुया मछि वं। थ्व भाषाया प्रकृतियात ल्व नं छत्ति हे मलो। उकिं उजोगु अन्य भाषाया शब्दत

भाषायात ल्वेक तद्भवया रूपे चतुर्थि, प्रञ्चमि, हिन्दि, नेपालि, जोशि व प्राणि याना ह्रस्वान्तया रूपे काय्मा ।

(३) परन्तु अथे तद्भवया रूपे ह्रस्व याना कयागु शब्दत सप्तमि विभक्ती ला वनीबले ह्रस्वया दीर्घजक जुया तत्तत् भाषाया सामान्य रूपथे जक जूवनीगुलि सप्तमि विभक्तीलागुथे मच्चनेफु । उकिं आवश्यकता जूसा उजोथाय् चतुर्थिई, हिन्दिई नेपालिई आदि याय्ज्यू । ई=इ+ई अर्थात चतुर्थी=चतुर्थि +ई खः । थुकथं चतुर्थी व चतुर्थिई समान खः ।

(७२) 'ए' व एकारया 'के', 'खे' आदिया उच्चारण गथे ज्वीमाःगु खः अथे मजुसे पाना वयाच्चंगु दु । परंतु अथे थ्व भाषाय् जक मखु, हिन्दि व नेपालि आदि अन्य भाषाय् नं खः । यथाः—

(१) ए=अे खः, उकिं 'ए' या उच्चारण 'अ्ये' जुया एला=अ्येला ज्वी माःगु खः । परंतु अथे मजुसे 'ए' या उच्चारण 'ये' थें जुया च्वन ।

(२) क्+ए=कै, ख्+ए=खे तथा क्+य्+ए=क्ये, ख्+य्+ए=ख्ये खः । तदनुसार कै, खे या उच्चारण क्ये, ख्ये मजुसे केगु (कय्गू) या 'के' व खेफु (खय्फु) या 'खे' थें ज्वीमाःगु खः क्ये, ख्ये थें जुयाच्चन । उकिं कै, खे आदिया उच्चारण कय्, खय् वा क्ये, ख्ये आदि नितान् याय्ज्यू ।

(७३) 'य' उच्चारण नं 'य्य' थें ज्वीमाःगु ह्रस्व 'ये' थें जुया च्वंगु दु ।

(७४) 'आ' कारया आखः त ह्रस्व जूथें 'ए' कारया आखःतनं ह्रस्व जू । यथाः—आखः सयूकेमा, ज्या भिकेमा आदि । थन सयूकेमा या 'के' व भिकेमा या 'के' निथासं ह्रस्व उच्चारण जुल ।

(खय् भाषय् नं 'आ'कार 'ए'कार व 'ओ'कार या आखःत आपालं ह्रस्व उच्चारण जुया च्वंगु दु । यथाः—रामलाई डाक, तपाई के भन्नु हुन्छ ? तथा आज यहाँ को आयो ? आदि । थन रामलाई डाकया 'डा', तपाई के भन्नु हुन्छ ? या 'के' व आज यहाँको आयो ? या 'को' स्वंगलं ह्रस्व उच्चारण खः ।)

(७५) लः, पसः, भेगः व माः आदि विसर्गांत तथा जनी आदि दीर्घ ईकारान्त संज्ञातेगु पूर्व रूप अथेहे मखु । विसर्गांतया विषय च्वे (६६) या टिप्पणी नं च्वया वे धुंगु दु । दीर्घ ईकारांत यानं अथेहे खः । उजोगु शब्दते पूर्व रूप सीकेगु नियम भाषाया विशेषज्ञ तसें लवीकूगु दु । व खः कारक विभक्ति ज्याना स्वेगु । विभक्ती अन्तिम आखः छु चोंवल ? लोप जुया वंगु आखः वहे खः । यथाः—

संज्ञा	सप्तमि विभक्ति	पूर्वरूप	लोपाक्षर
लः	लखे	लख	ख

पसः	पसले	पसल	ल
भेगः	भेगते	भेगत	त
माः	मालाय्	माल (माला)	ल
जनी	जनिखे	जनिख	ख

इत्यादि इत्यादि ।

(त्रितीय विभक्ती माँ शब्दया मामं व बौ शब्दया बबुं जुया पूर्वरूप 'माम' व 'बबु' जूवं । माम व बबु धाय् गु चलन नं दु । परंतु माँ नं व बौनं नं जू । अथेसां पूर्वरूप मान तथा बौन मखु । थथे अपवाद नं दु ।

सिघल ।

रवि शाक्य
इखाछै, यल

सफू दैगु थाय्

थव सफू व लेखकया महात्मागान्धिकृत अनासक्तियों
नामक श्री मद्भगवद्गीता भाषाटीकाया नेपाल भाषा अनुष

दैगु थाय्:-

१) लेखकया निवास स्थान
सौगल टोल, ललितपुर।

२) श्री मानदास सुगत दास
असन टोल, कान्तिपुर।

३) रत्न पुस्तक भण्डार
भोटाहिति, कान्तिपुर।

४) भाजु भक्तबहादुर बूकसेला
भोटाहिति, कान्तिपुर

५) मेमेगु सफू पसःत।

थाःगु थाय्:-

हिमालय प्रेस, अंबहाल टोल, नःवहील
कान्तिपुर, नेपाल।